

FRA TIHOMIR ZUBAC

(1918.-1945.)

Osnovni podatci

Još jedan od premladih svećenika i redovnika Hercegovačke franjevačke provincije, kojega su partizani ubili u svibnju 1945. godine, bio je fra Tihomir Zubac. Rodio se 26. siječnja 1918. u Gradničima, a kršten je sutradan, 27. siječnja. Krsno mu je ime bilo Tadija. Roditelji su mu bili Jure i Anica rođ. Primorac. Kum na krštenju bio mu je Rafo Milićević, a krstio ga je župnik fra Jako Vasilj.¹ Imao je i sedam godina starijega brata Andriju, također franjevca, fra Zdenka (rođen 6. kolovoza 1911.), koji je život završio kao i mlađi mu brat: ubili su ga partizani, samo koja tri mjeseca ranije: 13. veljače 1945. u zatvoru u Ljubuškom.²

Tadija Zubac, kasnije fra Tihomir, završio je osnovnu školu u rodnim Gradničima, gimnaziju na Širokom Brijegu, a bogosloviju u Mostaru. Vojsku nije služio. U Franjevački red stupio je na Humcu 4. srpnja 1935. Jednostavne zavjete položio je 5. srpnja 1936., a svečane 5. srpnja 1939. Za svećenika je zaređen u Mostaru 2. svibnja 1943. Kratko je pri završetku rata djelovao kao kapelan u Grudama (1944./45.).³

1 Župni ured Čitluk: Matica krštenih župe Gradnići-Čitluk, sv. I (1913.-41.), str. 69, br. 4.

2 Fra Zdenko je jedan od rijetkih identificiranih franjevaca iz masovne grobnice u blizini Zagvozda. Građu za njegov životopis donosi Ante MARIĆ, *Tragom pobijenih hercegovačkih fratara. Ekshumacija u Zagvozdu i identifikacija*, Mostar, 2007., str. 200-200-213 (o ekshumaciji na Đoginoj ledini str. 131-167; o identifikaciji njegova tijela str. 331-332). Za fra Zdenkov životopis usp. Andrija NIKIĆ, *Hercegovački franjevački mučenici 1524.-1945.*, Mostar, 1992., str. 223-224; ISTI, *Događajnica Bosne i Hercegovine 614.-1918.*, Mostar, 2002., str. 649.

3 Arhiv Provincije: osobni karton; Imenik franjevaca, str. 61, br. 543.

Školovanje na Širokom Brijegu

U gimnaziju na Širokom Brijegu Tadija (kasnije fra Tihomir) Zubac primljen je 1929. godine.⁴ Bio je dobar učenik, ponekad i vrlo dobar. Drugi razred pohađao je školske 1930./31. godine. U razredu su bila 32-ojica, a razrednik im je bio fra Bono Jelavić, profesor latinskoga i njemačkog jezika te vjeronauka, kojega su 1945. godine partizani također ubili. Desetorica učenika poslana su na popravni ispit, a trojica su morala ponavljati razred. Nitko nije bio odličan, a devetorica su prošla vrlo dobrim. Jedan od njih bio je Stjepan Pandžić, kasnije fra Bazilije. Tadija Zubac je prošao razred, ali nije bio među vrlo dobrima.⁵ U trećem razredu razrednik mu je bio isti, ali sada već doktor znanosti. U razredu ih je bilo 30. Odličan je bio jedan, vrlo dobrih 9, a šestorica su morala na popravni ispit, među kojima i Tadija Zubac, i to iz francuskog jezika (profesor: dr. fra Didak Burić). Jedan je morao ponavljati razred, a jedan se ispisao.⁶ U četvrtom razredu bila su ih 27-orica. Nitko nije prošao odličnim, 5-orica su prošla vrlo dobrim, a ukupno ih je prošlo 17, među kojima i Tadija Zubac. Sedmorica su upućena na popravni ispit, jedan je ponavljao razred, a dvojica su se ispisala.⁷ U petom razredu razrednik im je bio dr. fra Živko Martić, profesor latinskog i grčkog jezika. Tadija je prvi put prošao vrlo dobrim, a s njim još desetorica, od ukupno 23-ojice koji su završili razred. Odličnih nije bilo. Trojica su upućena na polaganje popravnog ispita. U razredu su tako bila 26-orica.⁸ U šestom razredu razrednik im je bio dr. fra Marijan Zubac, profesor povijesti i zemljopisa. U razredu ih je bilo 27. Dvojica su prošla odličnim, a osmorica vrlo dobrim. Tadija je prošao razred, vjerojatno dobrim. Šestorica su upućena na popravni ispit, dvojica na polaganje razrednog ispita, a jedan se ispisao.⁹ U školskoj godini 1935./36. Tadija Zubac bio je na Humcu u novicijatu, pa ga gimnazijalni izvještaj ne spominje.

Ono što je teško povjerovati jest da je Tadija - fra Tihomir ponavljao 7. razred gimnazije, dakle po povratku u školske klupe nakon završene godine novicijata. U razredu ih je bilo 21. Odlična su bila dvojica, među njima i fra Bazilije Pandžić, a s njim su u razredu bili i fra Ivan Boras, fra Vinko Dragičević, fra

4 Arhiv Provincije: SP, sv. 80, f. 8; usp. sv. 84, ff. 105-138.

5 Franjevačka klasična gimnazija s pravom javnosti na Širokom Brijegu: Treći izvještaj za školsku godinu 1930./31., Mostar, 1931., str. 22.

6 Franjevačka klasična gimnazija s pravom javnosti na Širokom Brijegu: Četvrti izvještaj za školsku godinu 1931./32., Mostar, 1932., str. 27-28.

7 Franjevačka klasična gimnazija s pravom javnosti na Širokom Brijegu: Peti izvještaj za školsku godinu 1932./33., Mostar, 1933., str. 23.

8 Franjevačka klasična gimnazija s pravom javnosti na Širokom Brijegu: Šesti izvještaj za školsku godinu 1933./34., Mostar, 1934., str. 23-24.

9 Franjevačka klasična gimnazija s pravom javnosti na Širokom Brijegu: Izvještaj za školsku godinu 1934./35., Mostar, 1935., str. 39-40.

Ivo Sivrić, fra Smiljan Zvonar. Razrednik im je bio dr. fra Arkandeo Nuić, profesor latinskog i grčkog jezika.¹⁰ Teško je povjerovati da je fra Tihomir morao ponavljati razred zbog lošega učenja, jer je inače bio dobar učenik. Vjerojatno se radilo o nekoj bolesti koja ga je onemogućila da može redovito pratiti nastavu, učiti i polagati ispite. U ponovljenom 7. razredu s njim su bila još 26-orica učenika. Četvorica su prošla odličnim uspjehom (među njima Ćiril Kos, kasniji đakovački biskup), a osmorica vrlo dobrim, među kojima i fra Tihomir, dok su šestorica upućena na popravni ispit. S njim su sada u razredu bili i fra Zlatko Ćorić, fra Žarko Leventić, fra Jakov Lovrić, fra Mirko Magzan, fra Bruno Raspudić, fra Filip Sivrić, fra David Zubac. Razrednik im je bio dr. fra Svetozar Petric, profesor latinskog jezika.¹¹ Osmi razred svršila su 25-orica, među kojima i Ćiril Kos (uvijek odličan) i fra Tihomir Zubac (vrlo dobrim uspjehom). Maturski ispit također je položio vrlo dobrim uspjehom. Razrednik im je bio isti kao i prošle godine.¹²

Novicijat na Humcu

Franjevački je habit Tadija Zubac primio iz ruku provincijala fra Mate Čutura 4. srpnja 1935. s još devetoricom kandidata. Dobio je redovničko ime fra Tihomir. Meštar im je bio fra Eugen Tomić st. Zanimljivo je da je samo fra Tihomir iz čitavoga naraštaja stradao kao žrtva bezbožnih partizana na kraju Drugoga svjetskog rata. Njegov kolega iz novicijata fra Smiljan Zvonar osuđen je na dugogodišnju zatvorsku kaznu, te je u komunističkom zatvoru u Zenici teško obolio; pustili su ga na uvjetnu slobodu iz zatvoru, a on je samo 40 dana kasnije, 12. kolovoza 1960., umro u mostarskom samostanu. Trojica su kolega istupila iz Franjevačkog reda prije svećeničkog ređenja (fra Gojko Penavić, fra Luka Perić i fra Emanuel Šimić), a jedan je apostatirao 1966. (fra Inocent Penavić). Četvorica su preminula kao svećenici-franjevci, svi u prilično ili iznimno visokim godinama: fra Ivan Boras st., † 1993. na Humcu, fra Ivo Sivrić, † 2002. u Americi, fra Vinko Dragičević, † 2017. na Humcu, i fra Bazilije Pandžić, † 2019. na Humcu.¹³

10 Franjevačka klasična gimnazija s pravom javnosti u Širokom Brijegu: *Izvjestaj za školsku godinu 1936./37.*, Mostar, 1937., str. 40-41.

11 Franjevačka klasična gimnazija s pravom javnosti u Širokom Brijegu: *Izvjestaj za školsku godinu 1937./38.*, Mostar, 1938., str. 42.

12 Franjevačka klasična gimnazija s pravom javnosti u Širokom Brijegu: *Izvjestaj za školsku godinu 1938./39.*, Mostar, 1939., str. 43, 46. Na str. 47. fotografija maturanata s profesorima, članovima ispitne komisije.

13 Robert JOLIĆ, *Novicijat hercegovačkih franjevaca*, Mostar, 2009., str. 157; ISTI, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, Mostar, 2023., str. 73-74, 134-135, 318-319, 374-375.

Bogoslovija u Mostaru

Bogoslovni je studij fra Tihomir završio u Franjevačkoj bogosloviji u Mostaru. U inozemstvo nije išao, zacijelo zbog teških ratnih prilika. Bogoslovni je studij upisao 17. rujna 1939., a onda je u Mostaru proboravio pet akademskih godina, od 1939./40. do 1943./44. Bio je osrednji student, danas bismo rekli “dobra trica”, gotovo četvrtica, ali je neke predmete očito volio i iz njih dobivao vrlo dobre ili odlične ocjene. Osobito se to odnosi na povijest Crkve, kao i one predmete koji su povezani s poviješću: arheologija, patrologija, kršćanska umjetnost. Diplomski i jurisdikcijski ispit položio je 1. kolovoza 1944. s dobrim uspjehom.¹⁴

Već je kao bogoslov fra Tihomir bio aktivni suradnik nekih časopisa i novina. O tome postoji svjedočanstvo s njegove završne godine bogoslovnoga studija. Fra Tihomir je, naime, 22. srpnja 1943. uputio zamolbu provincijalu da mu se i dalje dopusti surađivati u nekim hrvatskim mjesečnicima (*Hrvatska revija*, *Hrvatska smotra*), tjednicima (*Hrvatska gruda*, *Hrvatsko pravo*) i dnevnicima (*Nova Hrvatska*, *Novi list*, *Hrvatski narod*). Ovako je obrazložio svoju zamolbu:

Tu objelodanjujem sastave iz naše kulturne prošlosti, koji su izvan svakog zabadanja, strančarstva ili ma koje druge zle tendencije; nakana mi je u svemu tome radu uz proširenje slave Božje 1. osvježavati uspomene na naše zaslužne ljude i osvjetljivati vrijedne događaje naše minulosti. 2. svi radovi do sada nose u sebi obilježje početništva i vježbanja, te su kao priprava za usposobljenje u budućem radu.¹⁵

Provincijal je samo uvjetno pristao na produžetak takve suradnje. Piše fra Tihomiru da je njegova najpreča zadaća studij. Za tu godinu, koja je zadnja u bogoslovnom studiju, nije spreman podijeliti dozvolu. Ali, ako bi fra Tihomiru uza studij “pretjecalo vremena”, rado bi dao dozvolu. “Dakle u dokolici pravite sastavke i ne puštajte pera iz ruku.” Ipak provincijal napominje da ništa ne daje u javnost bez prethodnog saznanja prefekta.¹⁶ U posebnom poglavlju donosim prikaz njegove spisateljske djelatnosti, a u Dodatku i pronađeni popis članaka koje je fra Tihomir napisao i objavio.

Pastoralni rad u Grudama

Fra Tihomir je svoj studij završio 1944. godine, vjerojatno u proljeće. U ta teška vremena provincijal je tražio kamo na sigurno smjestiti bogoslove i mlade sve-

14 Arhiv Provincije: Liber classificationum ab anno 1937-(1944), Katal. II, f. 43.

15 Arhiv Provincije: SP, sv. 141, f. 157.

16 Provincijalov odgovor br. 710/43. od 6. listopada 1943. (Arhiv Provincije: SP, sv. 141, f. 157a).

ćenike. Tako su tijekom ljeta fra Tihomir i fra Jakov Lovrić bili kod župnika fra Metoda Puljića u Izbičnu. O njima je spomenuti župnik 28. srpnja 1944. poslao povoljno izvješće provincijalu.¹⁷ Provincijal je početkom kolovoza 1944. prijavio fra Tihomira kao kapelana u Mostaru, te tražio da se njegovo ime unese u platni iskaz.¹⁸ Ministarstvo je u tu svrhu uskoro odobrilo državnu pomoć.¹⁹ U stvarnosti je, međutim, fra Tihomir završio kao kapelan u Grudama, gdje je župnik bio fra Božidar Ćorić. O tome je provincijal pisao fra Božidaru: “Osjećate se slabim i teško vam je služiti župu, napose opreмати bolesnike.” Radi toga je odredio fra Tihomira, mladomisnika, sada kapelana u Mostaru, da mu pomaže. “Fra Tihomir je mlad i neiskusni svećenik, upućujte ga u svima župničkim poslovima i općenju s pukom,” kao i u administraciji župe. Župniku provincijal želi skoro ozdravljenje.²⁰ Tako je fra Tihomirova prva (i jedina!) pastoralna služba u njegovu kratkom životu bila upravo služba duhovnog pomoćnika u Grudama. Istina, provincijal je početkom studenog 1944. tražio od Biskupskog ordinarijata u Mostaru jurisdikcije za neke franjevce, točnije punomoć zastupanja pojedinih župnika u slučaju njihove zapriječivosti. Uz to je tražio jurisdikciju za fra Ćedu Škrobu za Grude, te za fra Tihomira Zupca za Ružiče.²¹ Ordinarijat je uskoro udovoljio toj zamolbi Provincijalata.²² Župnik u Ružičima tada je bio fra Tihomirov brat fra Zdenko Zubac. Stanje je u čitavoj Hercegovini već postajalo potpuno kaotično. Tako nisam siguran je li fra Tihomir i stvarno prešao u Ružiče, iako držim da za to postoji mala vjerojatnost.

Partizani su zauzeli i Grude već oko 10. studenog, ali franjevci nisu bježali, nego su ostali u Grudama. O tome su župnik fra Božidar i kapelan fra Tihomir pisali provincijalu 26. studenog 1944. Javlja ju da je partizanska vojska već 15 dana u njihovoj kući u Grudama. Na putu su prema Širokom Brijegu i Mostaru. “Mi i braća u okolici nismo imali većih potresa,” pišu, što znači da ih partizani nisu dirali. Šalju misne intencije, ali sluteći najgore, mole provincijala: “Izvolite narediti jednu pjevanu sv. misu na oltaru Majke Božje na našu odluku.”²³ Partizani su inače nastojali u prvom susretu s domaćim pučanstvom ostaviti što bolji dojam, ne bi li ih narod prihvatio. To je, međutim, bio samo privid, jer je njihov cilj bilo istrjeljenje svega onoga što je disalo drukčije od njih: najbolji svjedok tome su stotine ubijenih svećenika, te desetine tisuća ubijenih Hrvata i katolika, za koje su vjerovali da ih neće moći okrenuti na “svoju stranu”. Provincijal je uskoro odgovorio dvojcu

17 Arhiv Provincije: SP, sv. 143, f. 385.

18 Provincijalov dopis od 3. kolovoza 1944. (Arhiv Provincije: SP, sv. 143, f. 422).

19 Dopis Provincijalatu od 6. rujna 1944. (Arhiv Provincije: SP, sv. 143, f. 423).

20 Provincijalov dopis fra Božidaru Ćoriću br. 611/44. od 11. kolovoza 1944. (Arhiv Provincije: SP, sv. 144, f. 21).

21 Provincijalov dopis od 9. studenog 1944. (Arhiv Provincije: SP, sv. 144, f. 535).

22 Dopis Ordinarijata Provincijalatu od 10. studenog 1944. (Arhiv Provincije: SP, sv. 144, f. 536).

23 Arhiv Provincije: SP, sv. 144, f. 558.

u Grudama. Poslao im je osmrtnicu fra Križana Galića, koga su u župnoj kući u Međugorju partizani usmrtili bombom. Oni su ga i pokopali jer u selu nije bilo drugih odraslih muškaraca koji bi to mogli obaviti. Javlja im i o smrti fra Ljube Zorića, rodom iz Gruda, koji je bio “uzoran i najbolji naš student”, a umro “od kljenuti srca”. Potom im javlja o promjenama franjevac: sve su prošle uredno, svi su poslušali odluke uprave Provincije.²⁴ Fra Tihomir je u Grudama ostao samo kojih pet mjeseci, otprilike od rujna 1944. do veljače 1945. To zaključujemo na temelju upisa u Maticu krštenih grudske župe. Prvo krštenje obavio je 17. rujna 1944., a posljednje 3. veljače 1945.²⁵ Nedugo nakon toga je otišao iz Gruda, zasada u nama nepoznatom pravcu.

Spisateljska djelatnost

Fra Tihomir je rado pisao. Prve je radove počeo objavljivati još kao širokobriješki sjemeništarač, u đlačkom listu *Ruža* i u bogoslovskom almanahu *Stopama otaca*, 1934. godine. Ipak nakon toga slijedi stanka od pet godina, da bi se radovima opet počeo javljati kao bogoslov u Mostaru. Najviše je člana objavio u 1942. i 1943. godini. Članke je u najvećoj mjeri objavljivao u franjevačkoj *Kršćanskoj obitelji* koju su mjesečno izdavali profesori bogoslovije u Mostaru, ali je dosta člana objavio i u društvenim novinama i časopisima, a najviše u *Hrvatskom pravu* (pokrenutom 1942. u Mostaru), a manje u *Hrvatskoj straži* i *Hrvatskoj smotri*, te samo po jedan prilog u *Hrvatskoj grudi*, *Hrvatskom narodu*, *Nezavisnoj Državni Hrvatskoj*, *Katoličkom listu* i *Novom listu*. Prvi je njegove članke pokušao prikupiti i načiniti popis fra Andrija Nikić, te svoja istraživanja objavio 1976. godine. On je pronašao 37 fra Tihomirovih objavljenih člana u razdoblju od 1934. do 1943. godine.²⁶ Dakako, problem je u pseudonimima pod kojima je fra Tihomir objavljivao svoje članke. Fra Draženko Tomić, koji je detaljno obradio časopis *Kršćanku obitelj*, drži da se fra Tihomir potpisivao sljedećim pseudonimima: T., fra T., fra Tihomir, T. Z., Tihomir Z.²⁷ Iz ovoga popisa sigurno treba isključiti pseudonim T. Z., jer su dva člana potpisana tim pseudonimom objavljena 1908. i 1916., dakle prije nego

24 Provincijalov dopis od 5. prosinca 1944. (Arhiv Provincije: SP, sv. 144, f. 558). Fra Ljubo Zorić rođen je 1920. u Grudama. Bio je klerik, student teologije. Kao student je obolio od tuberkuloze. Liječio se na raznim stranama, ali pomoći nije bilo. Umro je u Mostaru 10. studenog 1944., u 24. god. života, 7. god. redovništva. Pokopan je na groblju Šoinovac (L. K. [ORDIĆ], “Moje uspomene na fra Ljubu Zorića,” *Mir i dobro*, br. 2/1971., str. 74-78; Andrija NIKIĆ, “Zorić, fra Ljubo,” u: *Franjo među Hrvatima*, str. 285-286).

25 Arhiv Provincije: Matica krštenih župe Grude 1936.-1946. (kopija), br. 77/1944. - br. 11/1945.

26 A. NIKIĆ, “Fra Tihomir Zubac 1918.-1945.: život i pisana djela,” *Mir i dobro*, br. 2/1976., str. 68-70.

27 D. TOMIĆ, *Kršćanska obitelj*, Mostar, 2002., sv. 2, str. 503.

se fra Tihomir uopće rodio. Držim da je T. Z. zapravo fra Toma Zubac. Upitan je i pseudonim T., a ni Nikić nije smatrao da se pod njim krije fra Tihomir Zubac. Tekstovi potpisani tim pseudonimom tematski se umnogome razlikuju od onih za koje sigurno znamo da im je autor fra Tihomir. Ipak, nipošto nije nemoguće da su i to njegovi članci, pa ih ja ipak donosim u popisu njegovih objavljenih članaka. Tako se kod mene navode 62 fra Tihomirova objavljena članka. Dakako da ovaj broj ne treba smatrati konačnim, jer nipošto nije nemoguće da nije objavio još što god, a što je danas teško sa sigurnošću utvrditi ili pronaći.

Fra Tihomir je u mostarskoj *Kršćanskoj obitelji* objavio više članaka, uglavnom kraćih. Tematski se radi što o poučnim pripovijestima, što o povijesnim djelima. Kasnije se opredjeljuje za članke o važnim povijesnim osobama ili pokretima iz nacionalne ili franjevačke povijesti. Tako je pisao o hajduku Andriji Šimiću, gospodaru Hercegovine Ali-paši Rizvanbegoviću, hrvatskim kraljevima Tomislavu, Krešimiru IV., Petru Svačiću, bosanskom kralju Stjepanu Tomaševiću, o Zrinskim i Frankopanima, ali i o hercegovačkim franjevcima koji su zadužili zajednicu kojoj je i on sam pripadao: o biskupu fra Paškalu Buconjiću, o pjesniku fra Grgi Martiću, o provincijalu i generalnom defnitoru fra Augustinu Zupcu, o književniku fra Martinu Mikuliću, zatim o spasitelju sirotinje fra Didaku Buntiću kao i o nekim drugima. Pisao je i o kulturnim i političkim prilikama u Hercegovini u doba austrougarske vladavine, ali i o progonima katolika od strane pravoslavnih vladika u vrijeme osmanske vladavine, o hrvatskim seljačkim školama u Hercegovini, o novinskom izdavaštvu u Hercegovini. U najvećoj se mjeri radi o kraćim, dakle novinskim sastavcima, koji po samoj naravi stvari, dakle po opsegu i načinu prezentacije, nisu mogli niti pretendirati na znanstveni pristup niti na opširnost. Veći su mu članci samo o fra Paškalu Buconjiću, hajduku Andriji Šimiću, te tri članka objavljena u *Hrvatskoj smotri* 1941. i 1942. godine.

To su mladenački pokušaji (jer je fra Tihomir doživio svega 27 godina života), inspirirani ljubavlju prema svome narodu i svojoj redovničkoj zajednici. U kratko je vrijeme napisao prilično puno. Nikić ocjenjuje da je pisao "s osrednjom sposobnošću i velikom marljivošću".²⁸ Osobno bih ipak njegove opširnije radove, pogotovo one objavljene u *Hrvatskoj smotri*: o Ali-paši Rizvanbegoviću (br. 4/1941.), o kulturnom stanju i političkoj djelatnosti hercegovačkih Hrvata od 1878. do 1908. godine (br. 9-10/1941.), te o napadima pravoslavnih episkopa na katolike u turskome razdoblju (br. 2/1942.) ocijenio puno većom ocjenom. Zubac ima veoma dobar uvid u literaturu, dobro veže događanja i metodološki mu je pristup pristojan. Dakako, on još nema uvida u izvornu građu, iako nastoji i oko toga, te zapisuje sjećanja nekih starijih fratara kako bi što bolje osvijetlio događaje o kojima piše. Nema nikakve dvojbe da bi se fra Tihomir - da je preživio - razvio u vrsna

28 A. NIKIĆ, "Fra Tihomir Zubac," str. 80.

povjesničara. Dapače, pretpostavljam da bi ga uprava Provincije, da ratna i poratna događanja nisu potpuno poremetila normalno stanje, slala na dodatni studij hrvatske povijesti.

Prof. Ivan Alilović se također pozabavio fra Tihomirovim spisateljskim radom. Ubraja ga među one koji su “svojim životom i radom pridonijeli čuvanju i učvršćivanju kulture i nacionalne samobitnosti svoga naroda”. Fra Tihomir je “pisanje shvaćao kao svoju rodoljubivu dužnost. Za takav rad ni vrijeme ni okolnosti nisu mu bile naklonjene. Pisanjem se bavio tek nekoliko godina, pa se nije ni mogao potvrditi kao pisac.”²⁹ Alilović se pita zašto je fra Tihomir po drugi put prestao pisati 1943. godine (prvi put je prestao nakon prva dva rada 1934. godine). Kao moguće razloge navodi premještaj u Grude, gdje više nije imao pri ruci potrebitu literaturu, prigovore nekih uglednih Mostaraca što u *Hrvatskom pravu* nije objavio članke o svim zaslužnim Mostarcima, nego je neke izostavio i prešutio, nedostatak vremena i ratne okolnosti, osobna raspoloženja, a možda i negativni osvrti na njegov rad.³⁰ Ponajprije, valja reći da fra Tihomir nije prestao pisati s 1943. godinom, nego je dva članka objavio u *Kršćanskoj obitelji* u travnju i lipnju 1944. Sigurno je da su ratne neprilike od sredine 1944., njegov premještaj iz Mostara, kao i ostali razlozi utjecali na prestanak njegova pisanja. A i *Kršćanska je obitelj* zadnji put izišla u studenom 1944. godine.

Smrt

Nisam uspio pronaći podatak kad je fra Tihomir izišao iz Gruda, kamo je putovao i gdje je boravio do svibnja 1945. godine. Iz Gruda je otišao svakako u prvoj polovici veljače 1945., možda se najprije povlačeći prema Mostaru, a odatle prema Sarajevu i onda dalje prema Zagrebu. To je samo pretpostavka. Svakako je pak sigurno da se iz pravca Zagreba s nebrojenim mnoštvom povlačio prema austrijskoj granici. Na povratku je poginuo u nekom od bezbrojnim “marševa smrti” od partizanske ruke. U Imeniku franjevacu zapisano je samo toliko da je u svibnju mjesecu 1945. godine ubijen negdje u Sloveniji.³¹ Prof. Ivan Alilović dodaje tome još jedan detalj: “Prema kazivanju hrvatskih zarobljenika, fra Tihomira su ubili partizanski zločinci

29 Ivan ALILOVIĆ, “Fra Tihomir Zubac - pisac franjevačke i hrvatske prošlosti. Pola stoljeća u anonimnosti,” *Naša ognjišta*, br. 9/1994., str. 3. Zanimljiva je Alilovićeva ideja o izdanju Zupčevih sabranih spisa: “Međutim i ono što je uspio napisati u vrlo kratkom vremenu predstavlja doprinos hrvatskoj kulturnoj baštini u Bosni i Hercegovini. Njegovi književni radovi razasuti su po raznim listovima i časopisima te bi bilo potrebno što prije ih sabrati i objaviti u jednoj knjizi, kako bi bili dostupni sadašnjim i budućim naraštajima.”

30 I. ALILOVIĆ, “Fra Tihomir Zubac - pisac franjevačke i hrvatske prošlosti,” str. 3.

31 Arhiv Provincije: osobni karton; Imenik franjevacu, str. 61, br. 543.

negdje u blizini slovenskog gradića Postojne. Za grob mu se ne zna.³²

U nizu napisa o pobijenim hercegovačkim franjevcima fra Častimir Majić piše i o braći fra Zdenku i fra Tihomiru Zupcu. Ipak njegov opis fra Tihomirova bijega iz župe pred partizanima neće biti točan. Ponajprije, Majić pogrešno piše da je fra Tihomir bio na župi u Gorici, a nije nego u Grudama. K tome, nemoguće je da je tek u travnju 1945. “napustio župu u potrazi za sigurnijim boravištem”,³³ jer je poznato da je egzodus iz Hercegovine započeo davno prije travnja, tako da je fra Tihomir Grude napustio zacijelo već početkom veljače i uputio se u sigurnije krajeve.

O posljednjim danima života ovoga mladog franjevca, nakon što su ih Englezi protivno svim međunarodnim konvencijama o ratnim zarobljenicima predali krvožednim partizanskim osvetnicima, fra Častimir piše:

Na putu su iscrpljeni, gladni i nemoćni ispunjali iskopane rovove tuđe zemlje. Fra Tihomir je nestao u cvjetnome svibnju koji krije bezbrojne rane na tijelu hrvatske nacije. Njegove nade o slobodi pretvorile su se u iluzije koje su s njim zauvijek pokopane u slovenskim jarugama blizu Maribora, skupa s tisućama nevinih žrtava hrvatskoga egzodusa. Na beznadnim putovima marša kapale su posljednje minute njegova života svjestan nemoći da ga spasi izložen engleskoj izdaji i partizanskoj osveti koja je zarobljenike bez milosti slala u mračne prostore vječnosti.³⁴

Preživjeli franjevci bili su sigurni u njegovu smrt pa su propisane mise za njega, barem u Mostaru, proslavili 7. rujna 1945.³⁵

DODATAK

Objavljeni članci fra Tihomira Zupca

1934.

- Škrtac. Crtica iz seoskog života, *Ruža*, br. 11/1934., str. 15-17.

Zubac - Široki Brijeg, Bijedna starica, *Stopama otaca* (almanah), br. 1 (1934./35.), str. 129.

32 I. ALILOVIĆ, “Fra Tihomir Zubac - pisac franjevačke i hrvatske prošlosti,” str. 3.

33 Č. MAJIĆ, “Braća Zubci žrtve komunističkog nasilja,” *Naša ognjišta*, br. 9/2008., str. 9.

34 Č. MAJIĆ, “Braća Zubci žrtve komunističkog nasilja,” *Naša ognjišta*, br. 9/2008., str. 9.

35 Arhiv Provincije: Mise za pokojne fratre 1940.-1955., str. 121.

1939.

T., Proslava 50-god. H. P. D. "Hrvoje" u Mostaru, *Kršćanska obitelj*, br. 9/1939., str. 260-261.

1940.

Fra T., Nezahvalni sin, *Kršćanska obitelj*, br. 8/1940., str. 243-245 (prip. o majci i njenom sinu).

T., Mudrije magare od..., *Kršćanska obitelj*, br. 9/1940., str. 268-269.

- Fra Paškal Buconjić (prigodom 30-godišnjice smrti), *Hrvatska smotra*, br. 11-12/1940., str. 636-643.
- Andrijića Šimić, hajdučki vođa (1833-1905). Kralj gorskih klanaca, *Hrvatska straža*, br. 184/1940., str. 5; nastavak: Tvrđava u Koprnu i početak legendarne epopeje, br. 185/1940., str. 5.
- Fra Grga Martić i fra Augustin Zubac. Međusobni odnošaj i značenje dvojice hercegovačkih franjevac, *Hrvatska straža*, br. 254/1940., str. 4.

1941.

- Hajduk Andrijića Šimić (1833-1905), *Napredak* (kalendar), Sarajevo, br. 31 (1941.), str. 192-201.
- Zaboravljeni fra Martin Mikulić. Prigodom stogodišnjice rođenja, *Napredak* (novine), Sarajevo, br. 1/1941., str. 2-4.
- Posljednji hercegovački vladar (Uz devedesetu godišnjicu smrti Ali-paše Rizvanbegovića-Stočevića), *Hrvatska smotra*, br. 4/1941., str. 208-215.
- Kulturno stanje i politička djelatnost hercegovačkih Hrvata od okupacije (1878.) do aneksije (1908.), *Hrvatska smotra*, br. 9-10/1941., str. 502-516.

1942.

Fra Tihomir, Tomislav - prvi hrvatski kralj, *Kršćanska obitelj*, br. 1/1942., str. 9-10.

T., Ljudi papige, *Kršćanska obitelj*, br. 1/1942., str. 10-11 (prigovor onima koji su ateisti).

T., Da primiš ptice i ljudsko srce, *Kršćanska obitelj*, br. 1/1942., str. 11-12 (o odgoju djece).

- T., Dobro dijete, *Kršćanska obitelj*, br. 1/1942., str. 12 (prip. o dječjoj zubobolji).
- Fra Tihomir, Petar Krešimir IV. kralj hrvatske slave i ponosa, *Kršćanska obitelj*, br. 2/1942., str. 39-40.
- T., Lutkica, koja donosi sreću, *Kršćanska obitelj*, br. 2/1942., str. 47 (prip. o siromašnoj udovici i njenoj kćeri).
- T., U tvoje zdravlje, majko!, *Kršćanska obitelj*, br. 2/1942., str. 47 (prip. iz života Karla XII., švedskog).
- T., Božje vlasništvo, *Kršćanska obitelj*, br. 3/1942., str. 71-72.
- T., Zašto djeca ne ustraju u dobru, *Kršćanska obitelj*, br. 3/1942., str. 72-73.
- Fra Tihomir, Junački kralj Petar Svačić, *Kršćanska obitelj*, br. 3/1942., str. 76-77.
- Fra Tihomir, Zrinski i Frankopan mučenici za našu slobodu, *Kršćanska obitelj*, br. 4/1942., str. 102-104.
- T., Poštuj oca i majku, *Kršćanska obitelj*, br. 4/1942., str. 108 (prip. o nadbiskupu i njegovoj majci).
- T., Mali apostol, *Kršćanska obitelj*, br. 4/1942., str. 109 (prip. o Jelici iz drugog razreda pučke škole).
- Fra Tihomir, Stjepan Tomašević posljednji kralj hrvatske krvi, *Kršćanska obitelj*, br. 5-6/1942., str. 138-139.
- Fra Tihomir, Krsto Frankopan branitelj hrvatskog kraljevstva, *Kršćanska obitelj*, br. 8/1942., str. 178-179.
- Fra Tihomir, Ko je bio fra Luka Ibrišimović - Sokol, *Kršćanska obitelj*, br. 9/1942., str. 198-199.
- Tihomir Z., Recimo nešto o Jelačiću banu, *Kršćanska obitelj*, br. 10/1942., str. 215-216.
- Fra Tihomir, Slava Eugenu Kvaterniku!, *Kršćanska obitelj*, br. 11/1942., str. 228-229.
- Nasrtaji grčko-istočnjaka na Hrvate katolike u Bosni i Hercegovini za otomanske vladavine, *Hrvatska smotra*, br. 2/1942., str. 92-103.
 - † Otac fra Rudolf Mikulić, hercegovački franjevac, *Katolički list*, br. 34/1942., str. 402-403.
 - Pjesnik zemlje, patnje i ponosa. Seljak Hercegovac - Nikola Kordić, *Hrvatska gruda*, br. 79/1942., str. 5.
 - Hrvatski velikani na prelomu devetnaestoga vieka. Nekoliko refleksija o ljudima i događajima onoga vremena, *Hrvatsko pravo*, br. 34/1942., Mostar, str. 7.

- Uz dvadesetu godišnjicu smrti velikog čovjeka. Fra Didak Buntić spasitelj hercegovačke djece u godini gladi, *Hrvatski narod*, br. 342/1942., str. 9.
- Hrvatske seljačke škole u Hercegovini, *Nezavisna Država Hrvatska*, br. 43/1942., str. 8.

1943.

Fra T., Nesretan svršetak mladog pjesnika, *Kršćanska obitelj*, br. 2/1943., str. 24-25 (prip. o smrti pjesnika Puškina).

Fra T., Od kuda ste i kamo idete, *Kršćanska obitelj*, br. 3/1943., str. 44 (prip. o putnicima u arapskoj pustinji).

Fra T., Kome smo mi svoj znoj prodali?, *Kršćanska obitelj*, br. 3/1943., str. 44 (zgodna iz života sv. Franje Asiškoga).

Fra T., Ja imam samo jednu dušu!, *Kršćanska obitelj*, br. 3/1943., str. 44 (zgodna iz života Benedikta XII.).

Fra T., Dobra djela - najvjerniji prijatelj, *Kršćanska obitelj*, br. 4/1943., str. 53.

Fra T., Fra Augustin Zubac. Uz 100-godišnjicu rođenja, *Kršćanska obitelj*, br. 4/1943., str. 59-60.

Fra T., Ugovor s jezikom, *Kršćanska obitelj*, br. 5/1943., str. 66-67 (prip. iz života sv. F. Saleskog).

Fra Tihomir, Kako se može zemaljsko blago ponieti na drugi svijet, *Kršćanska obitelj*, br. 5/1943., str. 73 (prip. sa svadbe mladog bračnog para).

Fra T., Ko je najnesretniji na ovoj zemlji?, *Kršćanska obitelj*, br. 6/1943., str. 89-90 (prip. iz perzijskog carstva).

Fra T., Ta čega ću se bojati?, *Kršćanska obitelj*, br. 9/1943., str. 131-132 (prip. o nevolji na pučini mora).

Fra Tihomir, Ko dolazi?, *Kršćanska obitelj*, br. 9/1943., str. 136-137 (zgodna sa sprovoda Franje Josipa I.).

Fra Tihomir, Naša najveća opasnost, *Kršćanska obitelj*, br. 11/1943., str. 165-166 (zgodna iz života Dionizija, okrutnog vladara u Sirakuzi).

Fra T., Što može učiniti loš primjer roditelja!, *Kršćanska obitelj*, br. 11/1943., str. 166-167 (prijevod s njemačkog).

T., Kako radiš tako će ti biti, *Kršćanska obitelj*, br. 12/1943., str. 202 (prip. o sinu koji je shvatio ljubav prema ocu).

- Ulomak hercegovačke minulosti pred četvrt vieka: Seoba naše djece u prekosavske krajeve pod vodstvom franjevca Didaka Buntića, *Hrvatsko pravo*, br. 39/1943., str. 3.
- Naši istaknuti politički radnici u razdoblju 1878.-1908., *Hrvatsko pravo*, br. 44/1943., str. 3.
- Ko je bio Ante Jukić (Veljko Obradov!), *Hrvatsko pravo*, br. 46/1943., str. 4.
- Uloga fra Radoslava Glavaša u našim otadžbinskim podhvatima, *Hrvatsko pravo*, br. 47/1943., str. 12.
- K stogodišnjici rođenja prvog predsjednika H. P. D. Hrvoje fra Augustina Zubca (Nacrt za oveću cjelinu), *Hrvatsko pravo*, br. 49/1943., str. 2.
- Ivan Aziz Milićević, *Hrvatsko pravo*, br. 51/1943., str. 4.
- Prvi zborovođa H. P. D. "Hrvoje" fra Ambro Miletić, *Hrvatsko pravo*, br. 52/1943., str. 2.
- K 60-godišnjici hrvatskog novinstva u hercegovačkoj Hrvatskoj, *Novi list*, br. 707/1943., str. 4; br. 709/1943., str. 4.
- Šezdeset godina hrvatskog novinstva u Hercegovini, *Hrvatsko pravo*, br. 65/1943., str. 4-5.
- Božićni običaji u našoj Hercegovini, *Hrvatsko pravo*, br. 66/1943., str. 4; br. 67/1943., str. 7.

1944.

Fra T., Kakav život takova smrt, *Kršćanska obitelj*, br. 4/1944., str. 54-55 (prip. iz života francuskog revolucionara Mirabeau-a).

Fra Tihomir, Susretaj pred razstankom, *Kršćanska obitelj*, br. 6/1944., str. 88-90 (prip. o bratu i sestri koji su zajedno poginuli kod Waterlooa).

Dr. fra Robert Jolić

KRVLJU OPEČAĆENI ZA NEBO

Životopisi šezdeset šestorice hercegovačkih franjevaca
ubijenih u Drugom svjetskom ratu i poraću

Priredio:
dr. fra Robert Jolić

Mostar, 2025.